

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-80-46>

УДК 336.71:330.342.14

ФІНАНСОВА СТАБІЛЬНІСТЬ І РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ ПРОБЛЕМНИХ БАНКІВ: ІНСТИТУЦІЙНИЙ ПІДХІД¹

FINANCIAL STABILITY AND RESTRUCTURING OF PROBLEMED BANKS: AN INSTITUTIONAL APPROACH

Казіміров Михайло Анатолійович
аспірант четвертого року навчання,
Державний податковий університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0299-3539>

Kazimirov Mykhailo
State tax university

У статті досліджено інституційні засади забезпечення фінансової стабільності банківської системи в умовах сучасних викликів. Розкрито зміст інституційного підходу, що базується на взаємодії формальних і неформальних інститутів, які визначають ефективність банківської діяльності. Проаналізовано роль Національного банку України в впровадженні інституційних реформ та регуляторних стандартів ЄС і Базельського комітету. Окреслено тенденції реструктуризації проблемних банків, механізми раннього втручання, тимчасової адміністрації та резолюції. Визначено ключові інституційні елементи, що забезпечують дієвість процесів врегулювання неплатоспроможності. Результати можуть бути використані для удосконалення регуляторної політики та зміцнення фінансової стійкості банківського сектору України.

Ключові слова: фінансова стабільність, інституційний підхід, банківська система, реструктуризація, проблемні банки, Національний банк України, макропруденційна політика.

The article examines the institutional principles of ensuring the financial stability of the banking system in the face of modern challenges and the need to restructure troubled banks. The essence of the institutional approach to the analysis of financial processes is revealed, which is based on the interaction of formal and informal institutions that regulate the activities of banks and determine the effectiveness of financial intermediation. It is determined that financial stability is the result of the coordinated functioning of macroprudential policy, effective banking supervision and a risk management system. Particular attention is paid to the role of the National Bank of Ukraine in implementing institutional reforms aimed at increasing the stability of the financial sector and adapting the regulatory environment to the standards of the EU and the Basel Committee. Modern trends in the restructuring of the banking sector, in particular problem assets, as well as mechanisms for bank rehabilitation, mergers and liquidation, are analyzed. It was established that the institutional architecture of financial stability requires constant improvement in the direction of strengthening corporate governance, transparency, development of insolvency resolution mechanisms and increasing trust in banking institutions. The study identified the main prerequisites for the emergence of problem banks and key institutional elements on which the institutional approach to restructuring is based in accordance with the regulatory organization and the existing legislative framework. As a result of the study, it was determined that institutionalization provides a clear, consistent algorithm of actions that increases the predictability of the system and includes such main stages as: early detection and intervention; temporary administration and diagnostics and resolution (solution). The results obtained can be used to form a strategy for the development of the banking system of Ukraine, improve the regulatory framework and harmonize national approaches with European standards.

Keywords: financial stability, institutional approach, banking system, restructuring, problem banks, National Bank of Ukraine, macroprudential policy.

Постановка проблеми. Глобальні фінансові кризи, як то криза 2008 року та українська банківська криза 2014-2016 років, довели, що фінансова стабільність є ключовою умовою

економічного зростання. Виходячи з того, що інституції, як формальні, так і неформальні, є основою для забезпечення фінансової стабільності, оскільки вони визначають «правила

¹ Стаття підготовлена у рамках науково-дослідної роботи на тему «Державні запозичення в системі публічних фінансів» (термін виконання 2021-2025 рр., реєстраційний номер № 0121U109588).

гри» на фінансовому ринку, існує необхідність вдосконалення інституційних механізмів раннього виявлення та вирішення проблем банків. Адже, криза часто є наслідком інституційних прогалин (недосконалість законодавства, слабкість нагляду, відсутність механізмів раннього втручання).

Реструктуризація з інституційного погляду – це не просто зміна балансу, а комплекс інституційних процедур з удосконалення законодавчої бази, функцій Фонду гарантування вкладів та регулювання процедур bail-in/bail-out, спрямованих на збереження системно важливих функцій.

Метою роботи є дослідження ролі та ефективності інституційного середовища у підтримці фінансової стабільності та регулюванні процесів реструктуризації проблемних банків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасні наукові дослідження з проблематики інституційних аспектів стабілізації та реструктуризації проблемних банків можна розділити на кілька основних напрямів. Перша група досліджень, фокусується на кризовому управлінні, де розглядається світовий досвід криз останніх років, що дозволяє аналізувати інституційні механізми не в теорії, а в умовах екстремального стресу. До таких робіт можна віднести дослідження Вовчак О. Д., Коваленко В. В. [2].

Петрик О. А., Лисенко В. В. [6] теоретично обґрунтовують безпеку та управління проблемними активами (NPLs), вносять розуміння місцевої специфіки для досліджуваних процесів. Інституційний підхід часто застосовується вибірково. В даних дослідженнях акцент зміщується на фінансово-економічні показники, а не на якість інститутів (формальних/неформальних) та їх еволюцію.

Дослідження Кузьменко О. В., Захарченко В. І. [3] та Міщенко В. І., Науменкова С. В. [4] розкривають конкретні аспекти регулювання системних інститутів та структурних змін (наприклад, євроінтеграція). Проте, обмежений обсяг досліджень не дозволяє визначити глибокий інституційний порівняльний аналіз (наприклад, порівняння моделі резолюції ФГВФО з аналогічними європейськими інститутами). Зокрема праці Міщенко В. І., Науменкова С. В. акцентують увагу на макропруденційних інститутах (інструменти обмеження системного ризику), що є сучасним трендом у фінансовому регулюванні.

Зарубіжні монографії авторів Barth J. R., Caprio G. Jr., Levine R. [11] та Helleiner E. [15]

надають глибоку теоретичну базу з інституційної архітектури та переосмислення регулювання після криз 2008 та 2023 років. Хоча ці праці є теоретично сильними, вони можуть не містити прямих прикладів реструктуризації проблемних банків в Україні, вимагаючи від дослідника самостійної адаптації теорії до національних реалій.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Наявні наукові дослідження формують міцну емпіричну та нормативну базу, особливо щодо формальних інститутів (закони, нормативи Базеля, макропруденційні інструменти). Проте, невирішеними залишаються проблеми наявності теоретичних прогалин у обґрунтуванні діючих правил стабілізації та реструктуризації банків у відповідності до передумов їх вибору (інституційний вибір) та характеру їх взаємодії із неформальними інститутами (довіра, політичний вплив). Крім того, існує необхідність в оцінці не лише наявних інститутів, але й їх фактичної ефективності у процесі реструктуризації в Україні, зокрема визначення співвідношення витрат на ліквідацію та відновлення стабільності.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є оцінка ролі інституційного середовища у забезпеченні фінансової стабільності та врегулюванні проблемних банків. Для досягнення мети передбачено: узагальнити теоретичні засади інституційного підходу, проаналізувати сучасний стан банківського сектору, визначити ключові інституційні фактори проблемності банків та оцінити ефективність механізмів раннього втручання і резолюції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичні основи інституційного підходу до фінансового сектору базуються на ідеї, що фінансова система – це не просто сукупність активів і пасивів, а складна мережа інституцій (правил, норм, організацій), які визначають «правила гри», формують поведінку учасників та, зрештою, впливають на її стабільність та ефективність.

Цей підхід спирається на три основні теоретичні напрями: новий інституціоналізм, економіка трансакційних витрат та теорія контрактів.

Інституційний підхід за теорією Норта та Вільямсона розрізняє два типи інституцій, запозичуючи концепції у нових інституціоналістів [1; 16]:

– формальні інститути – це писані правила, які встановлюються державою та регу-

ляторами (наприклад: Закони України «Про банки і банківську діяльність», «Про НБУ», нормативи достатності капіталу (Базель III), ліцензійні вимоги) [10];

– неформальні інститути – це неписані правила, норми поведінки, традиції, етика, культура ризик-менеджменту та довіра, що часто визначають, наскільки ефективно виконуються формальні (наприклад, рівень довіри до регулятора).

Інституціональне середовище представляє собою сукупність базових політичних, соціальних та правових правил, які формують основу для виробництва, обміну та розподілу. Для фінансового сектору ключовими є: захист прав власності та виконання контрактів. Чим кращий захист, тим нижчий ризик і вища стабільність.

Основною ідеєю нового інституціоналізму за Д. Нортон та Р. Коузом є те, що інститути є першопричиною економічного зростання або спаду, а не лише його наслідком [12; 16]. При цьому, недосконалість інститутів (слабкий нагляд, корупція, політичний вплив) є головною причиною фінансових криз. Зокрема, відсутність чіткого законодавства про bail-in ускладнює реструктуризацію.

Згідно О. Вільямсона економіка трансакційних витрат передбачає, що економічні суб'єкти прагнуть мінімізувати трансакційні витрати (витрати на пошук інформації, укладання контрактів, контроль за виконанням) [1]. Фінансові установи (банки, біржі) існують як інститути, що скорочують трансакційні витрати на перерозподіл капіталу.

Теорія асиметричної інформації та агентські проблеми передбачають Дж. Акерлофа та Й. Стігліца, що на фінансовому ринку інформація розподілена нерівномірно, що створює проблеми морального ризику та несприятливого відбору [9; 17]. Таким чином, менеджмент банку, знаючи, що держава його врятує (bail-out), може йти на надмірний ризик. Для інституційного вирішення цієї проблеми необхідно ефективне здійснення регулювання (пруденційний нагляд), функціонування системи гарантування вкладів (як інститут довіри) та застосування механізмів резолюції (як інститутів відповідальності).

Інституційний підхід розглядає стабільність як результат якісного інституційного дизайну, табл. 1.

Отже, фінансова стійкість досягається тоді, коли формальні інститути (закони про резолюцію) є повними та чіткими, а нефор-

мальні інститути (професіоналізм, довіра) є високими.

За період 2020–2024 років український банківський сектор демонстрував змішану динаміку. На відміну від 2014–2017 років, тенденція до визнання банків неплатоспроможними сповільнилася, але якість активів та стійкість системи зазнали екстремального стресу через пандемію та повномасштабну війну.

Можна виділити наступні ключові кількісні та якісні тенденції:

1. Зменшення кількості банків. Загальна кількість діючих банківських установ в Україні продовжує поступово скорочуватися (з 75 банків у 2019 році до 62 у 2024 році), переважно внаслідок консолідації, поглинань або ліквідації невеликих установ [5]. НБУ продовжує політику оздоровлення, виводячи з ринку банки, які не відповідають вимогам щодо прозорості та капіталу.

2. Домінування кредитного ризику – це основна тенденція, яка безпосередньо призводить до проблемності банків, що проявляється через високу частку непрацюючих кредитів (NPL). Хоча частка NPL у секторі залишається високою (близько 30% на початок 2025 року), спостерігається тенденція до її скорочення порівняно з піковими значеннями [5]. Це скорочення відбувається переважно за рахунок: списання банками старих непрацюючих кредитів (особливо роздрібних) та зростання обсягу працюючих кредитів унаслідок відновлення бізнес-кредитування. Найвища частка NPL історично залишається в державних банках (близько 43%), тоді як приватні українські та іноземні банки мають набагато кращу якість портфеля (10-12%).

3. Надлишок ліквідності. У період 2022–2024 років банки накопичили значні запаси ліквідності. Це не свідчить про їхню готовність активно кредитувати, а навпаки, є захисною реакцією на підвищену економічну та воєнну нестабільність. Надлишковий запас формується для покриття можливих ризиків.

До передумов виникнення проблемних банків доцільно віднести комбінацію внутрішніх (менеджмент) та зовнішніх (макроекономічних, політичних) чинників.

Зовнішніми чинниками тут виступають:

– повномасштабна військова агресія, що викликала фізичне знищення заставного майна та підприємств; міграцію населення та втрату роботи, що унеможлиблює обслуговування роздрібних кредитів; втрату джерел доходу бізнесом, що спричиняє масові дефолти за корпоративними кредитами;

Таблиця 1

Компоненти інституційного дизайну

Компонент	Інституційне забезпечення	Мета
Стабільність	Макропруденційна політика (НБУ) та Базель III (вимоги до капіталу)	Забезпечення стійкості системи до системних шоків
Реструктуризація	Фонд гарантування вкладів (як Resolution Authority) та законодавство про Bail-in/Bail-out	Чіткі, заздалегідь визначені правила виведення неплатоспроможних банків з ринку
Нагляд	Незалежність регулятора (НБУ) від політичного впливу	Запобігання інституційній слабкості та неефективності

Джерело: сформовано автором

– сповільнення економічного зростання, що пов'язано із загальною економічною невідзначеністю і обмежує інвестиції та платоспроможність позичальників;

– зростання боргового навантаження населення обумовлено індивідуальною неплатоспроможністю через зниження доходів або втрату роботи є прямою передумовою для зростання роздрібного NPL.

Інституційними та внутрішніми передумовами є:

– слабка якість управління ризиками (внутрішня інституція), особливо у невеликих приватних банках, де спостерігаються значні перевищення нормативів, що свідчить про недостатній запас міцності та агресивну, ризиковану політику;

– недостатня прозорість власності та операцій (інституційний недолік). хоча після очищення 2014-2017 років ситуація значно покращилася, ризики, пов'язані з кредитуванням пов'язаних осіб, досі залишаються фактором, що підриває фінансову стійкість;

– недосконала робота з NPL (проблема інституту ФГВФО та банків) обумовлена тим, що незважаючи на списання, ефективність стягнення та продажу проблемних активів (наприклад, через СЕТАМ) часто недостатня. Це призводить до того, що проблемні кредити роками «висять» на балансах, створюючи ризик;

– слабкий захист прав кредиторів (формальна інституція) обумовлений недосконалою судовою системою та тривалістю судових процесів в Україні, що ускладнюють для банків стягнення боргів і робить проблемні кредити фактично безнадійними та вимагає від банків більшого резервування.

Таким чином, у період 2020–2024 років основними передумовами проблемності банків були зовнішні макрофінансові шоки (війна), які посилили внутрішні інституційні недоліки

банків (якість управління ризиками) та прогалини у захисті прав кредиторів.

Інституціоналізація процесів реструктуризації проблемних банків – це створення та закріплення формальних правил, процедур, організацій та механізмів, які дозволяють державі (регулятору) ефективно, прозоро та з мінімальними витратами для платників податків вирішувати проблеми неплатоспроможності фінансових установ. Цей процес перетворює поодинокі, ситуативні рішення (ручне управління кризою) на системні інституційні процедури.

Інституціональний підхід до реструктуризації базується на двох стовпах: організації-регуляторі та законодавчому полі, табл. 2.

Таким чином, інституціоналізація забезпечує чіткий, послідовний алгоритм дій, що підвищує передбачуваність системи. Можна запропонувати його наступні основні етапи:

1. Раннє виявлення та втручання передбачає інституціоналізацію моніторингу та системи контролю через:

– наглядові інструменти, а саме використання стандартизованих показників (адекватність капіталу, ліквідність) як формальних тригерів для втручання;

– коригувальні заходи, що здійснює НБУ, який має інституціоналізоване право вимагати від банку підвищення капіталу, обмеження операцій або звільнення керівництва.

2. Тимчасова адміністрація та діагностика вводяться якщо раннє втручання не дало результату, тоді інституціоналізується процес передачі контролю шляхом:

– переходу контролю, коли НБУ визнає банк неплатоспроможним, а ФГВФО інституціонально отримує повноваження тимчасового адміністратора;

– інституціонального діагнозу, коли проводиться діагностичне обстеження для визна-

Таблиця 2

Ключові інституційні елементи

Інституційний елемент	Опис та його роль
Орган резолюції (Resolution Authority)	Організація, відповідальна за виведення банку з ринку. В Україні це Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО). Його роль інституціоналізована Законом «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»
Законодавча база	Формальні правила, що визначають підстави, процедури та інструменти втручання. Ключові закони: «Про банки...», «Про систему гарантування...», а також імплементація вимог ЄС та FSB [10].
Bail-in (Механізм внутрішнього порятунку)	Ключовий інститут сучасної резолюції. Формально закріплена процедура, що передбачає списання або конвертацію зобов'язань власників та кредиторів банку в капітал для покриття збитків
Раннє втручання	Інституціоналізовані повноваження регулятора (НБУ) вводити коригувальні заходи та обмеження до настання неплатоспроможності, ґрунтуючись на пруденційних нормативах

Джерело: сформовано автором

чення реального фінансового стану та вибору оптимальної стратегії резолюції.

3. Резолюція (вирішення) - це кульмінація інституціонального процесу, де застосовуються наступні ключові інструменти:

- трансфер активів/пасивів – інституціоналізований продаж життєздатних активів та зобов'язань здоровому банку (наприклад, «перехідний банк»);
- bail-in – офіційна, законодавчо закріплена процедура конвертації боргу в капітал, що є заміною державного порятунку (bail-out);
- ліквідація – здійснюється якщо резолюція неможлива, банк ліквідується з виплатою гарантованих вкладів.

Таким чином, інституційний підхід щодо забезпечення фінансової стабільності і реструктуризації проблемних банків дає можливість для зниження морального ризику, адже чіткі правила bail-in та резолюції зменшують очікування власників і кредиторів щодо державного порятунку (bail-out). Крім того відбувається підвищення передбачуваності, коли інвестори та контрагенти розуміють, як саме вирішуватиметься проблема, що знижує трансакційні витрати та невизначеність. Реалізується фіскальна відповідальність, адже інституціоналізація переходу від bail-out до bail-in захищає державний бюджет від

великих витрат на порятунок банків. Запровадження «Ключових атрибутів ефективних режимів резолюції» Ради з фінансової стабільності (FSB) інтегрує національну систему в міжнародний інституційний простір, що забезпечує гармонізацію процесів. Отже, інституціоналізація забезпечує перехід від кризового реагування до системного управління ризиками.

Висновки. Інституційний підхід до забезпечення фінансової стабільності та реструктуризації проблемних банків дозволяє перейти від реактивного до системного управління кризами. Формальні інститути – законодавство, пруденційний нагляд, механізми bail-in/ bail-out – у поєднанні з неформальними (довіра, культура управління ризиками) формують основу стійкості фінансової системи. Ефективна інституціоналізація процесів раннього втручання та резолюції знижує трансакційні витрати, мінімізує моральний ризик і захищає державні фінанси. Український досвід підтверджує, що якість інституційного середовища визначає не лише темпи стабілізації, а й здатність фінансової системи адаптуватися до шоків. Отже, подальший розвиток фінансової стабільності потребує зміцнення інституційної спроможності регуляторів і гармонізації з міжнародними стандартами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вільямсон О. Економічні інституції капіталізму. Фірми, маркетинг, укладання контрактів; пер. з англ. Київ : АртЕк, 2001. 457 с.

2. Вовчак О. Д., Коваленко В. В. Фінансова безпека та стабільність банківської системи в умовах сучасних викликів. Київ : Знання, 2022. 350 с.

3. Кузьменко О. В., Захарченко В. І. Сучасний стан показників української банківської системи. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 61. С. 45–53.
4. Міщенко В. І., Науменкова С. В. Регулювання системно важливих фінансових інститутів: інституційний та правовий аспекти. *Фінанси України*. 2021. № 5. С. 7–21.
5. Національний банк України. Звіт про фінансову стабільність (грудень 2024). Київ : НБУ, 2024. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-pro-finansovu-stabilnist-gruden-2024-roku> (дата звернення 09.11.2025).
6. Петрик О. А., Лисенко В. В. Управління проблемними активами банків в умовах економічної нестабільності. Київ : УБС НБУ, 2021. 410 с.
7. Шевчук В. О. Реструктуризація банківського сектору в контексті євроінтеграційних процесів: інституційні вимоги ЄС. *Банківська справа*. 2020. № 6. С. 14–23.
8. Acharya V. V. The Resolution Challenge in Banking. *Journal of Financial Intermediation*. 2020. Vol. 41. Issue 4. P. 101–118.
9. Akerlof, G. A.; Kranton, R. E. Identity Economics. Princeton: Princeton University Press, 2010. 185 p.
10. Bank for International Settlements (BIS). Basel III: Finalising the post-crisis reforms (Consolidated framework). Basel : BCBS, 2023. 124 p.
11. Barth J. R., Caprio G. Jr., Levine R. Rethinking Bank Regulation: Lessons from the Global Financial Crisis. Cambridge : Cambridge University Press, 2021. 412 p.
12. Coase, R. H. & Wang, N. How China Became Capitalist. Publisher: Palgrave Macmillan, 2012. 272 p.
13. European Central Bank (ECB). Financial Stability Review, November 2024. Frankfurt : ECB, 2024. 145 p.
14. Gros D., Micossi S., Stanczyk A. The Crisis and the Future of Financial Stability. London : Centre for European Policy Studies (CEPS), 2020. 250 p.
15. Helleiner E. The Institutional Architecture of Global Finance. Oxford : Oxford University Press, 2023. 380 p.
16. North D. C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. 159 p.
17. Stiglitz, J. E. The Price of Inequality. New York: W. W. Norton & Co., 2012. 544 p.

REFERENCES:

1. Williamson, O. E. (2001). *Ekonomichni instytutsii kapitalizmu. Firmy, marketynh, ukladannia kontraktiv* [Economic institutions of capitalism: Firms, marketing, contracting] (Trans. from English). Kyiv: Artek.
2. Vovchak, O. D., & Kovalenko, V. V. (2022). *Finsova bezpeka ta stabilnist bankivskoi systemy v umovakh suchasnykh vyklykiv* [Financial security and stability of the banking system under modern challenges]. Kyiv: Znannia.
3. Kuzmenko, O. V., & Zakharchenko, V. I. (2024). *Suchasnyi stan pokaznykiv ukrainskoi bankivskoi systemy* [Current state of indicators of the Ukrainian banking system]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 61, 45–53.
4. Mishchenko, V. I., & Naumenkova, S. V. (2021). *Rehuliuвання системно важливих фінансових інститутів: інституційні та правові аспекти* [Regulation of systemically important financial institutions: Institutional and legal aspects]. *Finansy Ukrainy*, 5, 7–21.
5. National Bank of Ukraine (NBU). (2024). Report on financial stability. Kyiv: National Bank of Ukraine. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-pro-finansovu-stabilnist-gruden-2024-roku> (date of application 09.11.2025)
6. Petryk, O. A., & Lysenko, V. V. (2021). *Upravlinnia problemnymi aktyvamy bankiv v umovakh ekonomichnoi nestabilnosti* [Management of problem assets of banks in conditions of economic instability]. Kyiv: University of Banking of the National Bank of Ukraine.
7. Shevchuk, V. O. (2020). *Restrukturyzatsiia bankivskoho sektoru v konteksti yevrointehratsiinykh protsesiv: instytutsiini vymohy YeS* [Restructuring of the banking sector in the context of EU integration processes: Institutional requirements of the EU]. *Bankivska sprava*, 6, 14–23.
8. Acharya, V. V. (2020). The resolution challenge in banking. *Journal of Financial Intermediation*, 41(4), 101–118.
9. Akerlof, G. A., & Kranton, R. E. (2010). Identity economics: How our identities shape our work, wages, and well-being. Princeton University Press.
10. Bank for International Settlements (BIS). (2023). Basel III: Finalising the post-crisis reforms (Consolidated framework). Basel Committee on Banking Supervision.
11. Barth, J. R., Caprio, G. Jr., & Levine, R. (2021). Rethinking bank regulation: Lessons from the global financial crisis. Cambridge University Press.
12. Coase, R. H., & Wang, N. (2012). How China became capitalist. Palgrave Macmillan.
13. European Central Bank (ECB). (2024). Financial stability review (November 2024). Frankfurt: European Central Bank.

14. Gros, D., Micossi, S., & Stanczyk, A. (2020). The crisis and the future of financial stability. London: Centre for European Policy Studies (CEPS).
15. Helleiner, E. (2023). The institutional architecture of global finance. Oxford University Press.
16. North, D. C. (1990). Institutions, institutional change and economic performance. Cambridge University Press.
17. Stiglitz, J. E. (2012). The price of inequality: How today's divided society endangers our future. W. W. Norton & Company.